

Torchalski, Ryszard

Dwadzieścia lat "Studiów i Materiałów z Dziejów Nauki Polskiej"

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 18/2, 325-331

1973

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DWADZIEŚCIA LAT „STUDIÓW I MATERIAŁÓW Z DZIEJÓW NAUKI POLSKIEJ”

Zakład Historii Nauki (od 1958 Zakład Historii Nauki i Techniki) utworzony został w 1954 r. Do chwili jego powstania historia nauki i techniki w Polsce reprezentowana była przez — istniejący od 1952 r. przy Polskiej Akademii Nauk — Komitet Historii Nauki (następnie Komitet Historii Nauki i Techniki). Komitet miał oddziaływać na rozwój badań z zakresu historii nauki i techniki w skali krajowej, stając się jej reprezentantem tak w kraju jak i za granicą. Do głównych jego zadań należało wysuwanie inicjatyw w sprawie programów badawczych, planowanie i koordynowanie badań. W praktyce Komitet prowadził również sam badania naukowe i działalność wydawniczą. Już w 1953 r. Komitet rozpoczął wydawanie pierwszej swojej publikacji ciągłej — „Studiów i Materiałów z Dziejów Nauki Polskiej”. Następne jego wydawnictwo — „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” powstało w 1956 r., a w rok później utworzono dwie serie wydawnicze: *Monografie z Dziejów Nauki i Techniki* oraz *Źródła do Dziejów Nauki i Techniki*.

Zadania „Studiów i Materiałów” określone zostały w przedmowie do tomu pierwszego: „Ma ono być roboczym wyrazem prowadzonych prac badawczych, ośrodkiem naukowych dyskusji, czynnikiem krytyki osiągniętych wyników i ich dalszego postępu. Jako organ tzw. warsztatowy przynosić ono będzie także i materiały potrzebne dla prac badawczych, zwłaszcza materiały bibliograficzne i archiwalia. Chcielibyśmy, aby stało się ono równocześnie pewnego rodzaju publicznym seminarium dla młodej kadry naukowej, specjalizującej się w historii nauki”¹.

Początkowo „Studia i Materiały” ukazywały się jako rocznik. Redaktorem dwóch pierwszych tomów był Bogdan Suchodolski, dwa następne przygotował już Komitet Redakcyjny (red. naczelny B. Suchodolski, sekretarz naukowy Waldemar Voisé). Redaktorem naczelnym jest obecnie Waldemar Voisé (od 1970 r.), a sekretarzem naukowym Zofia Skubała-Tokarska (od 1957 r.). Od tomu piątego (1957) „Studia” dzielą się na pięć serii tematycznych: Seria A — *Historia nauk społecznych*, Seria B — *Historia nauk biologicznych i medycznych*, Seria C — *Historia nauk matematycznych, fizyko-chemicznych i geologiczno-geograficznych*, Seria D — *Historia techniki i nauk technicznych*, Seria E — *Zagadnienia ogólne*. Od roku 1961 — w związku z wprowadzonymi w Polskiej Akademii Nauk zmianami organizacyjnymi — wszystkie wydawnictwa Komitetu Historii Nauki (w tym i „Studia i Materiały”) przejął i do chwili obecnej kontynuuje Zakład Historii Nauki i Techniki PAN. W 1956 r. zaprzestano publikować w „Studiach” recenzje, różnego rodzaju materiały sprawozdawcze oraz rozprawy o małej objętości — przeznaczając je do „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki”. Odtąd wchodzi do nich prace większe, od 1 do 5—6 arkuszy wydawniczych.

¹ „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” t. 1: 1953 s. 4.

Kreśląc niniejsze uwagi z okazji 20 lat istnienia „Studiów i Materiałów” autor postara się — na podstawie materiału statystycznego — przedstawić ogólną choćby ocenę występujących w tym wydawnictwie zjawisk. Jakkolwiek szkic ten daleki jest od pełnej analizy merytorycznej zawartości „Studiów”, może on jednak — po pewnym rozszerzeniu — stanowić podstawę do takiej dyskusji.

Objętość „Studiów i Materiałów” wydanych w latach 1953—1972, łącznie z czterema tomami wydanymi przed podziałem na serie, wynosi 1043,75 arkuszy wydawniczych, z czego na wspomniane cztery tomy przypada 179,25 ark., a na pozostałe zeszyty 864,50 ark.

„Studia” składają się z czterech obszernych tomów, które wypełniają artykuły poświęcone kilku dziedzinom historii nauki oraz historii techniki, a także recenzje i materiały sprawozdawcze (jedne i drugie pominiemy w dalszych rozważaniach) oraz z 12 zeszytów Serii A, 23 — Serii B, 17 — Serii C, 6 — Serii D, 4 — Serii E. Na każdy rok przypada przeciętnie około 50 ark. W niektórych latach, jak np. w 1954 czy 1957, objętość ta wzrastała odpowiednio do 63,25 ark. i 66,25 w innych zaś, np. w 1956 czy 1958, spadała do 40 ark. i 22 ark. Ostatnio jednak limit roczny około 50 ark. przestrzegany jest dość rygorystycznie. Rocznie ukazują się przeciętnie po 4 zeszyty. Jednakże w roku 1958 ukazał się tylko 1, w 1960 — 2, w 1964 i 1967 — po 3, w 1962 i 1963 — po 5 a w 1966 — 6 zeszytów. Każdy zeszyt ma tzw. redaktora naukowego, którym może być osoba spoza Komitetu Redakcyjnego. Do jego obowiązków należy m.in. akwizycja materiałów i ich redakcja naukowa.

Tablica I

Częstotliwość ukazywania się zeszytów poszczególnych serii „Studiów i Materiałów z Dziejów Nauki Polskiej” (od 1957 r.)

Rok	Seria A	Seria B	Seria C	Seria D	Seria E
1957	2	1	1	—	—
1958	—	—	—	1	—
1959	1	1	2	—	—
1960	—	1	—	1	—
1961	1	2	1	—	—
1962	2	1	1	1	—
1963	—	2	2	1	—
1964	—	1	2	—	—
1965	2	—	2	—	1
1966	2	3	—	—	1
1967	1	1	1	—	—
1968	1	1	1	—	1
1969	—	3	—	1	—
1970	—	2	1	—	1
1971	—	2	1	1	—
1972	—	2	2	—	—

Oprócz wyżej wspomnianych tomów i zeszytów wydana została w roku 1969 *Bibliografia zawartości „Studiów i Materiałów z Dziejów Nauki Polskiej”* o objętości 2,75 ark.²

Nakład tomu pierwszego wynosił 2000 egzemplarzy, tomu drugiego — 2230, tomu trzeciego — 1150, tomu czwartego — 1000. Od 1957 r. nakład wynosił 600 egz., a od 1964 r. od 500 do 300 egz. (różny dla różnych serii). W wyjątkowych przypadkach, z uwagi na atrakcyjność zeszytu, nakład ten podwyższano³.

Rozważmy teraz w jakim stopniu w „Studiach” reprezentowana jest historia poszczególnych dyscyplin naukowych. W tym celu posłużymy się podziałem tematycznym według serii. Na Serię A (*Historia nauk społecznych*) przypada 184 ark. (21,3⁰/o); na Serię B (*Historia nauk biologicznych i medycznych*) — 365,75 ark. (42,3⁰/o), na Serię C (*Historia nauk matematycznych, fizyko-chemicznych i geologiczno-geograficznych*) — 189,50 ark. (21,9⁰/o), na Serię D (*Historia techniki i nauk technicznych*) — 70,25 ark. (8,1⁰/o), na Serię E (*Zagadnienia ogólne*) — 55 ark. (6,4⁰/o).

Tablica II

Podział tematyczny artykułów zawartycy w „Studiach i Materiałach z Dziejów Nauki Polskiej” w latach 1957—1972

(w ilości arkuszy wydawniczych i odsetkach)

Dział tematyczny	Ark. wyd.	%
Historia nauk społecznych	184,00	21,3
Historia nauk biologicznych i medycznych	365,75	42,3
Historia nauk matematycznych, fizyko-chemicznych i geologiczno-geograficznych	189,50	21,9
Historia techniki i nauk technicznych	70,25	8,1
Zagadnienia ogólne	55,00	6,4

Pozostają jednak jeszcze artykuły zawarte w tomach wydanych przed podziałem na serie. Objętość ich wraz z recenzjami i innymi materiałami wynosi — jak wspominaliśmy — 179, 25 ark. Ponieważ tomy te nie są sprofilowane tematycznie nie możemy dokonać podziału według ilości arkuszy, co dawałoby najlepszy obraz, ani nawet według ilości stron (z powodu stosowanej różnej wielkości czcionki). Spróbujmy więc dokonać jeszcze podziału tematycznego wszystkich artykułów zawartych w „Studiach i Materiałach” według innego kryterium — ilości artykułów poświęconych historii poszczególnych dziedzin.

Tematyce, której odpowiada Seria A poświęconych jest 97 artyku-

² F. Jałbrzykowska: *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej. Bibliografia zawartości za lata 1953—1968*. Warszawa 1969 ss. 35, nłb. 1.

³ Np. zesz. 15 Seria C „Studiów” zawierający rozprawę M. Biskupa, *Nowe materiały do działalności publicznej Mikołaja Kopernika z lat 1512—1537*.

łów (26,4^{0/0}), Seria B — 110 artykułów (29,8^{0/0}), Seria C — 84 artykuły (22,9^{0/0}), Seria D — 46 artykułów (12,5^{0/0}), Seria E — 31 artykułów (8,4^{0/0}).

Tablica III

Podział tematyczny artykułów zawartych w „Studiach i Materiałach z Dziejów Nauki Polskiej” w latach 1953—1972

(w liczbach bezwzględnych i odsetkach)

Dział tematyczny	Ilość artykułów	%
Historia nauk społecznych	97	26,4
Historia nauk biologicznych i medycznych	110	29,8
Historia nauk matematycznych, fizykochemicznych i geologiczno-geograficznych	84	22,9
Historia techniki i nauk technicznych	46	12,5
Zagadnienia ogólne	31	8,4

Z powyższych ustaleń wynika dość znaczna przewaga prac z zakresu historii nauk biologicznych i medycznych, uderzająca szczególnie przy (niepełnym lecz jednak nie decydującym) zestawieniu według arkuszy wydawniczych. Znajduje to także odbicie w ilości zeszytów poświęconych tym zagadnieniom. Następnym nasuwającym się wnioskiem jest zdecydowanie słaba reprezentacja w „Studiach” problemów historii techniki i nauk technicznych oraz tzw. zagadnień ogólnych. O ile w pierwszym przypadku sprawa zdaje się nie podlegać dyskusji o tyle w drugim komplikuje się o tyle, że dział zwany zagadnieniami ogólnymi historii nauki jest w rzeczywistości „obszernym workiem”, w którym umieszcza się razem np. problemy metodologiczne, naukoznawcze czy też z zakresu organizacji nauki. Materiały tego rodzaju spotykamy natomiast w „Studiach” nie tylko w serii E lecz także w seriach pozostałych i zostały one niekiedy w przeprowadzanej tu analizie zaliczone do historii poszczególnych dyscyplin naukowych⁴. Stwierdzić jednak można, że artykułów poświęconych metodologii w „Studiach” jest niewiele.

Przebadamy obecnie dokładniej proporcje objętościowe tematyki, której odpowiadają serie B oraz C. Serię B podzielimy na nauki biologiczne, nauki medyczne i nauki rolnicze. Serię C natomiast — na nauki matematyczne, fizyczne i chemiczne (łącznie) oraz nauki o Ziemi. Zrezygnujemy tym razem z wyliczeń procentowych, ograniczając się do zasygnalizowania pewnych dysproporcji wyrażających się w ilości artykułów reprezentujących poszczególne działy. I tak ogólnie w „Studiach” naukom biologicznym poświęconych jest 42 artykuły (z których aż 33 dotyczy historii botaniki), naukom medycznym — 28, naukom

⁴ Np. artykuł B. Kalabińskiego, *Zjazdy techników polskich w latach 1882—1917*. „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”. Seria D zes. 4: 1963 ss. 3—49.

rolniczym — 39 (w tym historii nauk leśnych i leśnictwa 11), naukom matematycznym, fizycznym i chemicznym — 40 (w tym 21 historii astronomii), naukom o Ziemi 45 artykułów.

Zajmijmy się teraz udziałem problematyki poszczególnych epok historycznych w 20 rocznikach „Studiów”. Zarówno sposób dokonania podziału na epoki jak i zaszerogowanie do nich niektórych prac mogą być kontrowersyjne, uzyskamy jednak pewien przybliżony obraz, dla naszych celów wystarczający. Udział starożytności w „Studiach” wynosi 0,3%, na średniowiecze przypada 4%, na odrodzenie — 14,4%, na wiek XVII i oświecenie — 15,8%, na wiek XIX — 20,7%, na wiek XX — 11,4%, na problematykę ogólną oraz obejmującą kilka wieków 33,4%. Widać z tego, że dość duży nacisk położony jest na czasy nowsze — wiek XIX—XX.

Pomimo dość znacznego odsetka artykułów wykraczających swoją tematyką poza ramy jednej epoki historycznej niewielka stosunkowo ich część bo około 12% ma charakter bardziej pogłębionych syntez, większość — to opracowania monograficzne i przyczynkarskie. Wiele z rozpraw zamieszczanych w „Studiach” — to tzw. biografie naukowe poszczególnych uczonych (nie zawsze jednak o pierwszorzędym znaczeniu dla historii nauki⁵), monografie problemów zagadnień naukowych oraz instytucji lub czasopism, które odegrały ważną rolę w dziejach naszej nauki. Wśród wielu cennych prac z tego zakresu spotkać można niekiedy także prace poświęcone zagadnieniom zbyt szczegółowym⁶. Pewne zaniepokojenie budzi także druk niektórych materiałów źródłowych⁷.

Wydaje się, że „Studia” spełniały i spełniają poważną rolę w uprawianiu historii nauki w Polsce. Komitetowi Redakcyjnemu, udało się przyciągnąć do współpracy wielu wybitnych uczonych polskich a także kilku zagranicznych⁸. Wspomnieć wypada też o przygotowywaniu kilku zeszytów monotematycznych⁹, co posiada z pewnością wpływ na ich docieranie do właściwych odbiorców¹⁰. Pamiętać jednakże należy, że Redakcja posiada wpływ nie na wszystkie — niestety — czynniki kształtujące charakter wydawnictwa. Np. na wskazane wyżej dysproporcje tematyczne w „Studiach” wpływa m. in. stan poszczególnych specjalności w historii nauki oraz w historii nauk technicznych, a także aktywność przedstawicieli tych specjalności. Materiały zamieszczane

⁵ Jako przykład wymienić tu można choćby biografie Wacława Jana Strażewicza i Marii Chmieleńskiej. „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”. Seria B zesz. 16: 1969 ss. 89—104 i 105—125.

⁶ Np. duży, mający właściwie charakter bibliograficzny, artykuł *Z historii badań krajowych nad roślinami wodnymi (wybrane zagadnienia)*. „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”. Seria B zesz. 21: 1971 ss. 115—196.

⁷ Przytoczymy choćby, drukowaną w tej samej serii, pracę M. H. Leszczyca-Sumińskiego, *Przyczynek do poznania historii rozwoju paproci*. „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”. Seria B zesz. 16: 1969 ss. 55—88.

⁸ W „Studiach” drukowanych było 8 artykułów autorów zagranicznych (z Austrii, Japonii, Węgier i Związku Radzieckiego). Dotyczą one bądź problematyki metodologicznej, bądź związków nauki ich krajów z nauką polską.

⁹ Są to np. zesz. 2 i 7 Serii C — poświęcone historii astronomii.

¹⁰ Przykład stanowiąc mogą, również monotematyczne, zesz. 1 i 6 Serii D. Na okładkach tych zeszytów uwidocznione zostały tematy, których dotyczy ich treść: *Z dziejów górnictwa solnego w Polsce* oraz *Wdrażanie postępu technicznego w hutnictwie polskim w XIX w.*

w „Studiach” stanowią przecież w poważnym stopniu wyraz prac poszczególnych zespołów badawczych istniejących przy Zakładzie Historii Nauki i Techniki PAN, a samo wydawnictwo jest częścią całej polityki wydawniczej Zakładu.

P. Torchalski

ДВАДЦАТЬ ЛЕТ ЖУРНАЛА „ИССЛЕДОВАНИЯ И МАТЕРИАЛЫ ПО ИСТОРИИ ПОЛЬСКОЙ НАУКИ”

”Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej,,

Институт истории науки был создан в 1954 г. До момента его образования история науки и техники в Польше была сконцентрирована в существующем с 1952 г. при Польской академии наук Комитете истории науки. Уже в 1953 г. Комитет начал издавать свое первое продолжающееся издание: „Исследования и материалы по истории польской науки” (“Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”). Следующее издание Комитета — „Квартальник истории науки и техники” (“Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”) начал выходить с 1956 г, а в 1957 г. были созданы две издательские серии: “Монографии по истории наук и техники” (*Monografie z Dziejów Nauki i Techniki*) и „Источники истории науки и техники” (*Źródła do Dziejów Nauki i Techniki*).

„Исследования и материалы по истории польской науки” являются, так сказать, рабочим органом, отражающим проводимые в Польше исследовательские работы в области истории науки и техники. Первоначально — это был ежегодник. Редактором первых двух томов был проф. Б. Суходольски, два последующих подготавливал к печати уже Редакционный комитет. Начиная с пятого тома, была установлена разбивка на тематические серии: Серия А — история общественных наук, Серия В — история биологических и медицинских наук, Серия С — история математических, физико-химических и геолого-географических наук, Серия D — история техники и технических наук, Серия Е — общие вопросы.

Начиная с 1961 г., в связи с реорганизацией Польской академии наук, все издания Комитета истории науки (в том числе также и „Исследования и материалы...”) перешли в ведение Института истории науки и техники ПАН, который и продолжает издавать эти журналы. Начиная с 1956 г. в „Исследованиях...” не печатаются рецензии, различного рода отчетные материалы и мелкие доклады, которые стали публиковаться в „Квартальнике истории науки и техники”.

Объем „Исследований и материалов...” по 1972 г. составил всего 1043,75 издательских листов (в среднем на год приходится около 50 листов). В нем было опубликовано всего 368 статей, из числа которых 97 (26,4%) посвящено истории общественных наук, 110 (29,8%) — истории биологических и медицинских наук, 84 (22,9%) — истории математических, физико-химических и геолого-географических наук, 46 (12,5%) — истории техники и технических наук и 31 (8,4%) — общим и методическим вопросам.

R. Torchalski

VINGT ANS DE „STUDIA I MATERIAŁY Z DZIEJÓW NAUKI POLSKIEJ”

L'Institut d'Histoire de la Science et de la Technique existe depuis 1954. Jusqu'à sa fondation, l'histoire de la science et de la technique en Pologne a été représentée par le Comité d'Histoire de la Science existant près l'Académie Polonaise des Sciences depuis 1952. Déjà en 1953, le Comité a commencé l'édition

de sa première publication en cours — „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”. La suivante publication du Comité c’est „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, fondée en 1956. Depuis 1957, on voit paraître deux séries de publications: „Monographies de l’histoire de la science et de la technique” et „Sources historiques concernant la science et la technique”.

„Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” c’est un organe de base traitant des travaux scientifiques menés en Pologne dans le domaine de l’histoire de la science et de la technique. Au début, il paraissait une fois par an. Le rédacteur de deux premiers volumes a été M. le professeur B. Suchodolski; deux volumes suivants ont été élaborés et préparés par le comité de rédaction. En commençant par le Ve volume, on y a introduit la division en séries thématiques: Série A — l’histoire des sciences sociales; Série B — l’histoire des sciences biologiques et de la médecine; Série C — l’histoire des mathématiques, des sciences physico-chimiques et géolo-géographiques; Série D — l’histoire de la technique et des sciences techniques; Série E — questions générales.

Depuis 1961, à cause de changements organisateurs à l’Académie Polonaise des Sciences, toutes les publications du Comité d’Histoire (aussi „Studia i Materiały”) ont été transmises à l’Institut d’Histoire de la Science et de la Technique de l’Académie Polonaise des Sciences qui les publie jusqu’à nos jours. Depuis 1956, on a cessé d’insérer dans „Studia i Materiały” des notes critiques, des comptes rendus et des dissertations dont le volume n’était pas grand. On trouve les publications de cette sorte dans „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”. Le volume de „Studia i Materiały”, jusqu’à 1972, est globalement de 1043,75 feuilles d’impression (50 feuilles environ par an). On y a publié 368 articles parmi lesquels 97 (26,4%) ont été consacrés à l’histoire des sciences sociales, 110 (29,8%) — à l’histoire des sciences biologiques et de la médecine, 84 (22,9%) — à l’histoire des mathématiques et des sciences physico-chimiques et géolo-géographiques, 46 (12,5%) — à l’histoire de la technique et des sciences techniques, 31 (8,4%) — aux questions générales et méthodologiques.